

Jarosław Wierzbiński

O rosyjskich konstrukcjach bezosobowych z celownikiem w ujęciu kognitywnym

Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica Rossica 5, 205-207

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jarosław Wierzbński*

O ROSYJSKICH KONSTRUKCJACH BEZOSOBOWYCH Z CELOWNIKIEM W UJĘCIU KOGNITYWNYM

Przestrzeń semantyczna kategorii gramatycznej celownika w rosyjskich konstrukcjach bezosobowych zasługuje na samodzielną i przy tym kompleksową analizę, analogicznie do tego, co poświadczają dotychczasowe prace studyjne w zakresie tejże kategorii, ale manifestującej się w zdaniach osobowych. Tego ambitnego i zarazem nowatorskiego w lingwistyce zadania podjęły się Beata Rycielska i Marzena Rycielska w swojej monografii pt. *Obrazowanie w języku. „Lencetnik bez głowy” i celownik rosyjski*, która ukazała się nakładem Wydawnictwa Naukowego Akademii Pomorskiej w Słupsku w 2008 r. (Słupsk, 98 s.). Autorki tej książki oparły swoje badania na założeniach gramatyki kognitywnej Ronalda W. Langackera, w szczególności zaś jego koncepcji obrazowania zdarzeń. Atutem pracy jest fakt, iż szereg prezentowanych w niej założeń i rozstrzygnięć teoretycznych konsultowano właśnie z wymienionym wyżej twórcą teorii gramatyki kognitywnej.

Struktura pracy, na którą składa się zasadniczo siedem rozdziałów, oscyluje w obrębie trzech zagadnień. Pierwsze z tych zagadnień dotyczy podstawowych założeń gramatyki kognitywnej Ronalda W. Langackera (s. 8–15). Autorki skupiły się tu na prezentacji kilku najważniejszych pojęć, jak znaczenie, kategoria gramatyczna, model sieciowy oraz obrazowanie. Ta część pracy mieści się w konwencji dobrze skonstruowanego i zarazem przejrzystego, jak na swoją złożoną materię przedmiotu, wykładu akademickiego, porządkującego wiele kwestii z punktu widzenia metodologii badań, por. np. tezę o nierozłączności analizy gramatycznej i analizy semantycznej (s. 8) etc. Klarowności i koherencji wykładu w znacznej mierze sprzyja materiał ilustracyjny, zob. np. uwagi o różnicowaniach w semantyce leksemów na s. 13 (*kamyczki*, *żwir* oraz inne).

Na drugie zagadnienie natury koncepcyjnej składają się trzy kolejne rozdziały (2, 3 i 4). Autorki omawiają w rozdziale drugim (s. 16–23) kwestię genezy zdania bezosobowego (ZB), prezentując różne poglądy i stanowiska odnotowane na ten temat w literaturze specjalistycznej (A. Doros, W. Borkowski, A. Szachmatow, G. Chaburgajew). Ich uwagę zajmują również rozliczne

* Uniwersytet Łódzki.

interpretacje logiczne i funkcjonalne (Z. Ziemiński, W. Jarcewa, A. Pieszkowski, S. Szober, A. Wierzbicka, M. Korytkowska, J. Gałkina-Fiedoruk, A. Popow, T. Łomtiew). Omawiają też logiczne i kognitywne kryteria wyróżniania zdań osobowych i zdań bezosobowych (J. Gałkina-Fiedoruk, B. Rudzka-Ostyn, R. Langacker).

Rozdział trzeci (s. 24–26) jest opisem konstrukcji bezosobowych w języku rosyjskim (A. Pieszkowski, A. Szachmatow, J. Gałkina-Fiedoruk, A. Wierzbicka), które w literaturze przedmiotu otrzymały także miano zdań bezpodmiotowych (W. Winogradow, N. Szwidowa, M. Korytkowska, J. Podracki), bądź zdań bezmianownikowych (R. Grzegorzczkowska, O. Wolińska). Rozwijały się one na gruncie języka rosyjskiego, według J. Karaulowa, dość intensywnie w latach 30.– 80. ubiegłego stulecia na skutek upaństwowienia języka i tendencji bezosobowego sposobu wyrażania, gdzie agens nie był eksponowany. Autorki podają też inne interpretacje istoty omawianego zjawiska, odnotowując różne interpretacje współczesnych badaczy, np. „Zacharowa określa zdania bezosobowe w kategoriach fenomenu typowo rosyjskiego, podkreślając, że w innych językach europejskich zmiany następują w kierunku przeciwnym” (s. 26). Inni badacze nie podzielają argumentacji o dominującej roli zdań bezosobowych w języku rosyjskim (M. Wsiewołodowa, E. Kotwicka).

Rozdział czwarty (s. 27–36) poświęcono w ogólności omówieniu kategorii przypadku w zdaniach bezosobowych oraz kwestii obrazowania uczestników zdarzeń, czyli informowania o ich rolach semantycznych. Przedstawiono podział ZB na dwie grupy w zależności od charakteru orzeczenia: 1) z orzeczeniem czasownikowym oraz 2) orzeczeniem imiennym.

Kolejne trzy rozdziały (5, 6 i 7) dotyczą semantyki celownika. Rozdział piąty (s. 37–41) umiejscawia ZB z celownikiem pośród pozostałych konstrukcji bezosobowych i wyznacza perspektywę kognitywną. Zaprezentowano tu poglądy badaczy na ZB z celownikiem oraz semantykę tego przypadku (E. Dąbrowska, B. Rudzka-Ostyn, A. Janda, E. Tabakowska, R. Langacker).

W rozdziale szóstym (s. 42–43) przedstawiono typologię konstrukcji bezosobowych z celownikiem w języku rosyjskim z uwzględnieniem w nich orzeczenia. Wyróżniono schematy konstrukcyjne w grupie wyrażen z bezosobowym czasownikiem zwrotnym.

W ostatnim, siódmym i zarazem najobszerniejszym rozdziale o charakterze analitycznym (s. 44–87) przedstawiono możliwości funkcjonowania (pełnione role) w zdarzeniu uczestnika, obrazowanego przez celownik. Analizę przedstawiono w trzech zakresach (grupach) tematycznych:

I) Celownik rosyjski w konstrukcjach bezosobowych niezawierających bezosobowego czasownika zwrotnego.

II) Celownik w konstrukcjach z bezosobowym czasownikiem zwrotnym.

III) Celownik w konstrukcji bezosobowej z czasownikiem (nie)zwrotnym w formie rozkazującej.

Materiał egzemplifikacyjny jest różnorodny; ekscerpty pochodzą z reprezentatywnego korpusu tekstów literackich oraz opracowań leksykograficznych i gramatycznych. Wykładnia teoretyczna została należycie udokumentowana przykładami. W jednym wypadku model sieciowy celownika rosyjskiego w konstrukcji bezosobowej (z przysłówkiem na -o) obrazuje schemat (s. 76), co znacząco wspiera jego percepcję. Może ten sposób ilustracji materiału warto byłoby zastosować w pracy w szerszym zakresie?

Przy prezentacji omawianych konstrukcji rosyjskich autorki stale nawiązują do porównań z językiem polskim, podkreślając w tekście zasadniczym i w odpowiednich przypisach występujące kontrasty i podobieństwa. Jest to niewątpliwie zaleta tej pracy, wskazująca na zróżnicowanie, jak przykładowo ma to miejsce w przyp. 30 na s. 66 o zdaniach z przysłówkiem, gdzie odnotowano m. in.: „Z punktu widzenia omówionych wyrażen, język polski wyraźnie różni się od języka rosyjskiego. Podstawowa różnica polega na tym, że bezosobowym konstrukcjom języka rosyjskiego odpowiadają w języku polskim wyrażenia osobowe. Prawdopodobnie w języku staropolskim zakres użycia celownika był o wiele szerszy niż obecnie. Uległ on jednak zdecydowanemu ograniczeniu na rzecz struktur osobowych [...]”.

W *Zakończeniu* znajdujemy nawiązanie do tytułowej kwestii, a mianowicie metaforycznego porównania A. Pieszkowskiego *lancetnik bez głowy*, które obrazuje zdarzenia bez wykonawcy czynności, co jest istotą zdań bezosobowych różnego typu w języku rosyjskim. „Wielość typów konstrukcji bezosobowych, zawierających różne przypadki gramatyczne, w tym celownik – podkreślają autorki monografii – wynika z potrzeb komunikacyjnych użytkowników języka” (s. 89).

Monografia Beaty Rycielskiej i Marzeny Rycielskiej stanowi cenną pozycję specjalistyczną zwłaszcza ze względu na jej walory naukowe oraz aspekt poznawczy. Autorki operują bogatym materiałem egzemplifikującym wybraną tematykę *Obrazowanie w języku. „Lancetnik bez głowy” i celownik rosyjski*. Struktura pracy jest przejrzysta i dobrze orientuje w materiale badawczym, jakkolwiek prezentowana dziedzina wiedzy do prostych nie należy.

Jarosław Wierzbński

ON RUSSIAN IMPERSONAL CONSTRUCTIONS WITH DATIVE FORMS FROM THE COGNITIVE PERSPECTIVE

The paper presents a review of a monography by Beata Rycielska and Marzena Rycielska entitled „Imaging in Language. *Lancelet* and Russian Dative” (Słupsk 2008).